

Idilično romantična predstava bibliotekarja, ki v mirnem, od sveta odmaknjenem kotičku — nekako tako kakor njegov davni prednik srednjeveški samostanski menih — s toplo ljubeznijo in spoštljivo prizadevnostjo bedi nad dragocenimi folianti, jih z zvesto natančnostjo popisuje in se — sam bogat od bogastva, ki se pretaka skozi njegove dlani — pogovarja kot skoraj enakovreden sobesednik z daljnimi velikani duha — taka predstava, ki je marsikoga, morda celo najboljše med nami, zvalila v knjižnico, je še vedno živa in verjetno še danes, sicer nekoliko odrinjena, tli v tihi kamrici našega srca. In prav ta predstava se je — kar priznajmo si — že ob sami besedi »propaganda« zdrznila in uprla. Hrup hreščečih zvočnikov, kričečih lepakov in utripajočih svetlobnih napisov, povezan v šop vsiljivih in zato neučinkovitih goebelsovskih političnih parol — vse to preti — tako se bojimo — vdreti v naš skriti, skladni in umirjeni knjižni dom.

In vendar pojem propagande v knjižnici našim tovarišem drugod po svetu že davno ni več tuj. V tem vprašanju se Vzhod in Zahod le prav malo razlikujeta. Naj navedem samo dva mejna primera izmed nešteti vmesnih.

Zamoskvoreški rajonski komite komsomola je v dogovoru s knjižničarji sklical pred nedavnim v klubu bravecev plenum komsomolskih sekretarjev z eno samo točko dnevnega reda, ki bi jo najlaže izrazili z vprašanjem: Kaj ste vi in vaše organizacije storili za propagando knjig in knjižnic? — Kdor samo približno pozna stil in sistem političnega dela v Sovjetski zvezi, si prav lahko zamisli, kako je bilo pri srcu tistim sekretarjem, ki na tem področju niso mogli pokazati res konkretnih uspehov. Po številkah in podatkih o razširjenosti knjig, knjižnic in bravecev takih sekretarjev menda res ni mnogo...

Prav nič manj intenzivno se o knjižniški propagandi ne pogovarjajo v Združenih državah. Pred več kakor desetimi leti, v septembru 1951, so imeli v Washingtonu sestanek, ki se ga je udeležilo kakih sto oseb. Bili so to zastopniki bibliotekarjev največjih ameriških bibliotek, poljedelskih organizacij in ustanov, založnikov in knjigotržcev ter raznih vzgojnih in cerkvenih oblasti. Namen tega sestanka je bil spodbuditi čim več ljudi, da bi čim več brali, ter podpreti vsa prizadevanja, ki bi knjige približala čim večjemu številu bravecev. V uvodu knjige, v kateri so objavljeni krajši posnetki razgovorov na tem sestanku, poleg

tega pa nekaj prispevkov najpomembnejših ameriških strokovnjakov z raznih področij javnega življenja, je med razlogi, zaradi katerih je treba ljudi opozoriti na knjigo in so bolj ali manj znani, zabeležena tudi tale misel: »V svetu televizije, radia in avtomobilov, ko zaman in v prazno pridobivamo, zapravljamo in hranimo svoje moči, nam knjige lahko odpirajo širše vidike, nas poglobljajo in izpopolnjujejo.«

Takih in podobnih citatov, ki govore o pomenu branja danes in v vseh časih, odkar so začeli ljudje zapisovati svoje misli, bi lahko nabral poln koš, toda to ni moj namen. Kljub temu pa bi rad navedel samo še dve izjavi, ker sta tako zelo značilni za vlogo, ki jo pripisujejo knjigam, knjižnicam in knjižničarjem tako na eni kakor na drugi strani. Obe izjavi, ki sta ideološko in sploh po miselnosti neznansko daleč vsaksebi, sta po svojem realističnem presojanju oprijemljivih koristi, ki jih imata od knjižnic družba in gospodarstvo, vendarle neverjetno podobni.

Na letošnjem junijskem plenumu CK KPSS je rekel L. F. Iljičev: »Skromna je na prvi pogled vloga knjižničarja. Toda koliko je pri vzgoji ljudi odvisno prav od njega! Katero knjigo priporoča in o čem se z bravci pogovarja ter ali vodi bravsko konferenco — to niso tehnična, ampak velika ideološka vprašanja. Kajti bravec v knjižnicah je več kakor sto milijonov.« Tako eden vodilnih ljudi Sovjetske zveze na najvišjem političnem forumu.

Leta 1959 se je trgovska zbornica ZDA dokopala do naslednje uradne analize: »Dobre knjižnice so vzgojne ustanove in prispevajo k izboljšanju življenjskih pogojev, kar pospešuje gospodarsko življenje. Bolj ko so ljudje izobraženi, bolj uspevajo na strokovnem področju in zato se, kjer taki ljudje živijo, troši denar.« Tako ena najpomembnejših ustanov ameriškega javnega življenja.

ln uspeh takega presojanja knjižničarske dejavnosti?

V Združenih državah je toliko knjižnic, da tvorijo dovolj trdno tržišče, ki omogoča rentabilnost katerekoli resne knjige z družbenega, gospodarskega in sploh znanstvenega področja. Po sodbi ameriških bibliotekarjev založnik skoraj nima rizika.

V Veliki Britaniji pokupijo vso prvo izdajo v angleščini pisanih knjig že knjižnice.

O številkah iz Sovjetske zveze smo že govorili. Ali mi je še treba posebej poudariti, da je v preteklem letu tam izšlo 76.700 knjig v 1.000.200.000 izvodih? V 45 letih po revoluciji je izšel na primer L. N. Tolstoj v 1900 izdajah in 105 milijonski nakladi.

Če ob te številke postavim nekaj domačih, prav gotovo ni moj namen, da podam nekakšne primerjave. Saj bi bilo smešno, če bi se skušali spustiti v kakšno tudi le relativno tekmovalje. (Naša naklada bi morala biti najmanj trikrat večja!)

Slovenci se radi ponašamo s svojo kulturnostjo. Ponosni smo na naklado 90.000 izvodov, ki so jo dosegle pred vojno nekatere knjige Mohorjeve družbe, še bolj pa smo ponosni, da pravzaprav nimamo več nepismenih. Tistih 23.000 nad deset let starih ljudi, ki jih navaja statistika — napolnili bi kar čedno mestece — se nam zdi tako malo, da nam o tem še govoriti ni treba. Saj to je komaj 1,7 odstotka! Na vse tiste pa, ki so sicer hodili v šolo in so se, nevajeni branja, praktično že priključili tistim, ki tega nikoli niso znali, pa radi pozabljam. Kdor dvomi, da je tudi takih kar precej, naj na primer preizkusi svoje poznavanje nemške kurentne pisave, ki se je je v osnovni šoli morda naučil, a je ni več uporabljal...

Teh ljudi, ki so nehali biti potencialni bralci slovenske knjige, ne zajema nobena statistika. Prav tako ne zajemajo statistike tistih ljudi, ki bi sicer še mogli brati, a jih »knjige ne zanimajo.«

Leta 1961 je izšla slovenska pesniška zbirka* v 500 izvodih. Prvo leto je bilo prodanih 326, drugo 28, letos pa še noben izvod. 146 knjig je obležalo v skladišču. »Dobro,« boste rekli, »to so pesmi. Pesmi niso nikjer kdove kako iskano blago.« (Tudi to drži le deloma. Jevtušenkova druga zbirka je izšla v 100.000 izvodih in je bila menda že prvo uro razprodana.) Toda vzemimo drug primer: leta 1957 je izšel Prežihov zbornik. Publikacija, ki bi prav gotovo zaslužila, da pride med ljudi. Od 1220 izvodov jih je po petih letih kljub razprodaji po znižanih cenah ostalo še 255 ali ena petina.

Lahko bi se seveda postavili na stališče, da se knjižničarjev to pravzaprav nič ne tiče. To je stvar založbe. Nismo knjižničarji zato, da pomagamo založbam in delamo reklamo za knjige. Naj same skrbijo. Poleg tega pa imamo razne oblastne organe: svete za kulturo, založniške svete in kar je še takih institucij, ki se morajo brigati za te reči, ker so zanje odgovorne.

Dovolj sem že citiral in si tokrat lahko prihranim znano Župančičevo misel, ki povezuje usodo naroda z usodo knjige. Ali je pri tem res mogoče odlagati odgovornost na druga ramena? Gre namreč prav za to, za usodo slovenskega naroda kot individualnosti.

Ali ne bi kazalo varirati tisto misel o dobi televizije, radia in avtomobilov in reči, da imamo Slovenci poleg vseh razlogov, ki jih navajajo Rusi, Amerikanci in drugi veliki narodi za intenzivno knjižno propagando še en razlog, ki se nas vseh tiče in ki bi nas moral mnogo bolj kakor pripadnike številnih in bogatih ljudstev siliti, da tudi pri nas postavimo parolo, ki jo tolikokrat beremo v ruskem Bibliotekarju: Knjigo v vsako družino! Ali se nam res zdi, da je ta parola tudi pri nas že obrabljena?

»Dobro,« ugovarjamo, »toda vse to so navsezadnje vendarle samo platonične parole. Če ni sredstev in če so knjige tako drage, je vse zaman.« Tu stojimo pred zmotnim krogom, ki se začne pri nizki nakladi. Morda bi ga kazalo presekati predvsem s skrajnim izkoriščanjem tistih knjižnic in knjig, ki jih že imamo. Gotovo ležijo še marsikje knjižne zaloge, ki še niso našle svojih bravcev. (Zaradi zasebnega kupovanja knjig pa velja staro pravilo: saj ne gre toliko za ceno kot za ocenjevanje, za vrednotenje kulturnih vrednot.)

Če nam bo uspelo rešiti najprej to vprašanje, če nam bo uspelo vzgojiti čim večjo množico vnetih bravcev, morda tudi vprašanje sredstev ne bo več tako težko, saj so naši občinski možje navsezadnje tudi samo naši potencialni bravci, ki nam jih je uspelo ali nam jih ni uspelo pridobiti v knjižnico. Da je financiranje knjižnice najtesneje povezano s propagando v knjižnici in za knjižnico, mi menda ni treba posebej poudarjati.

Vse, kar iz tega sledi in kar je treba narediti, pa je odvisno samo od naše domiselnosti in od domiselnosti tistih, ki jih velja, brez strahu za avtorsko pravo, posnemati. Da to posnemanje ne more biti slepo, se razume samo po sebi. Treba je druge oblike študirati in jih razumno prilagajati, saj je propaganda psihično vplivanje, ki terja sposobnost, da se v svojega sobesednika vmišliš in vživiš, sicer je ves trud zaman. Brez premisleka ne bo mogoče posnemati niti vzhodnih niti zahodnih oblik propagandnega dela.

Propagandno delo na Vzhodu in Zahodu je seveda zelo različno. Vsekakor pa bi na Vzhodu pričakovali bolj kolektivno, na Zahodu pa bolj individualno obravnavanje bodočih bravcev, toda položaj je — če smemo posploševati podatke iz revij in literature — ravno nasproten. Medtem ko se ameriška in angleška propaganda obračata v glavnem na anonimnega bravca, ki ga skušata pridobiti z letaki, brošurami in seznami literature za posebne potrebe, je velik del propagandne dejavnosti v Sovjetski

zvezi usmerjen v individualno delo s posameznikom, ki ga je treba — tako pravijo navodila — dodobra spoznati, ugotoviti tisto stran v njegovem zanimanju, na katero se je mogoče opreti, in potem potrpežljivo z njim delati.

Po stilu takega dela je prav gotovo odločilno tudi to, ali se obračaš na človeka z dežele, iz vasi, trga ali malega mesta, kjer ti je tako rekoč vsak občan osebno znan, ali pa iščeš stika z meščanom in velemeščanom, ki že zaradi velike množice ostaja anonimen in individualno težko dostopen. Vendar tudi ta razlaga ne drži popolnoma. Izrazit primer individualnega pristopanja k posameznemu velemeščanu je na primer Karl Marxstadt, kjer so se naslonili na nekaj, kar bi lahko krstili za stanovanjske skupnosti. Knjižničar prinese v hišo, predstavljati si je treba verjetno kak hišni blok, majhno kolekcijo knjig (po navadi jih ni mnogo več kakor 20). Vse te knjige odloži pri človeku, ki ga ima za primernega, in jih čez štirinajst dni zopet zamenja. Poročilo pravi, da je treba dobro četrtno priti iskat šele čez mesec dni, ker še ni prebrana. Pravzaprav nič novega: to so naše potujoče knjižnice z zmanjšanimi kolekcijami. Res je. Novo je morda samo to, da je to prilagojeno za mesto. Priznam pa, da bi tak način zadel pri nas na velike zapreke, ne le zaradi knjižničarja in knjig, ampak zaradi stanovanjskih skupnosti, ki se pri nas morda vendarle še ne čutijo kot celota, deloma pa seveda, ker bi to marsikdo občutil kot vsiljevanje.

Oblika nekakšnega kolektivnega vplivanja na Vzhodu je tudi javno in glasno branje, posebno v kolektivu. Ruski knjižničarji si tu obetajo uspeh posebno pri tistih, ki iz nekih skorajda načelnih vzrokov nočejo v knjižnico, recimo metodistih, baptistih in pripadnikov raznih verskih sekt, proti katerim vodijo v zadnjem času precej ostro ofenzivo. Izpolnjevanje delovnih pavz, ki so posebno tam, kjer delavci kosijo v kantinah, lahko sorazmerno dolge, je vprašanje, s katerim se pečajo tudi na Zahodu. V Angliji sem videl, da se je take pavze polastila celo politična propaganda z avtomobilom in zvočnikom na tovarniškem dvorišču.

Nam najbližja vzhodna propagandna oblika je bravska konferenca s predavanjem o kaki posebno aktualni temi, z majhno razstavo del, ki jih ima knjižnica o obravnavanem vprašanju. Neredko je na tako konferenco povabljen tudi avtor, ki odgovarja na razna vprašanja bravev. Prvi pogoj, da taka konferenca uspe, je seveda, da dobiš nanjo človeka, ki ga hočeš imeti v knjižnici. V Sovjetski zvezi, kjer se za knjižniško propagando

angažira celo politični aparat, to morda ni pretežko. Posebno važen pogoj pa je prav gotovo tudi razgledanost knjižničarja, posebno kadar je navezan sam nase in na svojo načitanost. Pri nas opravljajo tako delo delavske univerze in prosvetna društva, ki bi se morda lahko tesneje povezala s knjižnico — če je v tistem kraju. Zdi se pa, da knjižnica tu svoje pobude ne bi smela pustiti iz rok, saj bo v mnogih primerih samo knjižnica dala taki akciji pravi cilj in smoter. Mislim, da nam ni treba posebej poudariti, da je najzanesljivejše jamstvo neke trajnosti prav knjižnica. Tudi najlepše predavanje o Andriću na primer bo kmalu pozabljeno, če knjižnica pri tej priliki ni omogočila čim večjemu številu ljudi, da so se z Andričevim delom seznanili kot bravci.

S tem smo prišli že na novo področje, na področje aktualiziranja knjižnice, ali bolje na področje, ko knjižnica skuša izkoristiti aktualnost za mobilizacijo novih bravcev. Poleg raznih sovjetskih naslovov diskusij o kozmonavtih — pri čemer naši sovjetski tovariši nikoli ne pozabijo poudariti, da so ti junaki postali tako slavni tudi zato, ker so radi brali — se vrstijo naslovi predavanj o aktualnih temah tudi na Zahodu. Tem predavanjem, ki jih imajo v posebnih knjižničnih predavalnicah ali pa v čitalnicah, se pridružijo sezname ali bolje razvidi literature na primer o Sovjetski zvezi in tako se lahko občan, ki ga neko vprašanje zanima, pouči o njem iz predavanja, lahko pa si v bibliografiji, ki ni popolna in obsega samo dela, ki so v tisti knjižnici dostopna, izbere, kar potrebuje.

O takih nepopolnih bibliografijah, ki služijo prvi informaciji in predvsem človeku, ki ga je treba privabiti v knjižnico, bi kazalo morda razmisliti tudi pri nas. Objave novosti, ki jih objavlja na primer Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani v Naših razgledih, pokrajinske knjižnice pa v svojih pokrajinskih listih, imajo morda vendarle presplošno fiziognomijo. Saj morajo biti splošne, ker izhajajo sorazmerno redko in morajo nuditi vsakomur vsaj nekaj, kar bi ga utegnilo zanimati. Čim bolj je tak seznam raznoličen, tem več ima upanja na uspeh. Na drugi strani pa je vezan na novost, ki je in ostane osnovni zakon časopisne objave. Včasih je taka novost celo pogoj za objavo.

In tako sem se pritipal do ene najvažnejših oblik knjižniške propagande: do uporabnega bibliografskega seznama, ki naj z dovolj obširnimi anotacijami pomaga v vsakdanjem knjižničarskem propagandnem delu. Pred vojno je časopisje zvesto sprem-

ljalo našo knjižno produkcijo, tudi prevodno. Dnevniki so med seboj tekmovali in imeli za svojo dolžnost, da so skoraj o vsaki pomembnejši knjigi izčrpno, često tudi kritično poročali. Danes so obširnejša poročila, predvsem pa poročila, s katerimi bi si lahko pomagal preprost, morda manj izobražen, a tem bolj navdušen podeželski knjižničar, prava redkost. In vendar bo pri tako številni knjižni produkciji brez objavljenih knjižnih poročil knjižna propaganda močno ovirana ali celo obsojena na neuspeh. Zopet se moram sklicevati na inozemstvo, ki v vseh velikih dnevnikih vsak dan poroča o knjigah. Taka poročila izhajajo v knjižničarskih revijah, na primer v »Bücherei und Bildung«. Tu se ocenjevalcem prav nič ne zdi za malo, če dodajo svojemu poročilu pristavek, da bi bila ta ali ona knjiga primerna za večjo mestno ali tovarniško knjižnico, druga pa da ne bi smela manjkati v prav nobeni tudi najmanjši knjižnici. Ugled, ki ga ima revija, jamči, da se tako priporočilo ne izkoristi v konkurenčno komercialne namene. Proti temu se skuša redakcija na platnicah izrecno zavarovati.

Poleg tega pa izhajajo sezname beletristike z zelo obsežnimi anotacijami (tu smo tudi mi žal v preskromnem obsegu zaorali ledino). Potsdamska mestna in okrajna knjižnica je pred nedavnim pod naslovom »Romane und Erzählungen« izdala obsežen seznam, ki zajema 1471 naslovov in 794 avtorjev. Tudi Angleži in drugi narodi imajo take sezname. Sem spadajo tudi navodila za sestavljanje zasebnih in javnih knjižnic z naštetimi deli, ki jih za posamezna področja avtor posebno priporoča. Ob takih seznamih so celo naznačene cene. Če imate na razpolago toliko, vam svetujem to, če pa več, vam predlagam še te knjige.

Tak način je morda vendarle preveč uniformiran, saj dopušča premalo možnosti za individualni izbor, za katerega vemo, da kljub proslavljanju individualizma v anglosaksonskem svetu ni ravno v previsokih čislih. O nabavah v vsej obsežni in podrobni knjižničarski mreži Anglije odloča menda 86 glavnih stanov (headquarters). Ni pa mogoče tajiti, da taka sistematičnost včasih izredno koristno vpliva na razvoj knjižničarstva in ljubezni do knjige. Poleg tega se je treba zavedati, da so med temi priporočili tudi taka, ki so daleč od ameriškega businessa, saj so jih sestavljali najpomembnejši strokovnjaki. Razen pomembne literature navajajo seveda zelo na kratko tudi nekaj podatkov o stanju v neki znanosti in o zadnjih dosežkih, ki jih boste našli v literaturi.

V februarski številki ruskega Bibliotekarja toži knjižničarka M. Titovskaja, da jih je v trustu »Magnitostroj« med 28.000 delavci in uslužbenci samo 15.000, ki hodijo v knjižnico. Kje je ostalih 13.000? Vsi prav gotovo nimajo svojih lastnih knjižnic. Naslov tega odstavka je: Kdo je kriv? Kdo je kriv, da se neki inženir bridko pritožuje, ker je »odkril« Puškina, ko je bil že odrasel. Nekaj podobnega sem slišal fudi na kongresu bibliotekarjev Anglije, ki so se spraševali, kaj je s tisto menda petino Angležev, ki ne hodijo v knjižnice. Tudi tu mora biti nekdo kriv. Titovskaja dolži šolskega knjižničarja, ki otrok ni naučil brati. Prav gotovo je nekaj na tem. Brati se človek najlaže in najhitreje nauči kot otrok. Zato je treba posebno premisliti, kako bi jih privabili v knjižnico in naučili ljubiti knjigo. Pravljične ure in nešteto prijemov, ki jih tudi pri nas poznamo. Toda zdi se mi, da pri tem primeru ne gre zgolj za otroke in njihove knjižničarje, ki se čutijo odgovorne in ne samo odgovorne, ampak celo krive, ker je še toliko ljudi, ki ne ljubijo knjige. In ko se pojavi tu inženir, ki je zaradi nepoznavanja Puškina toliko zamudil, jim je težko. »Najlepša leta njegovega življenja so prešla,« pravi Titovskaja, »ne da bi bila ožarjena z mislimi, idejami in čustvi velikih mojstrov umetniške besede.« Podobno, morda nekoliko manj čustveno, so se izražali naši angleški tovariši.

Ali ni v teh in takih besedah skrivnost vseh velikih uspehov, ki jih imajo knjižničarji v svetu? Kdor se bo čutil odgovornega in krivega za to, da toliko ljudi ne bere, bo našel tudi pot do vseh tistih, ki jih je treba pripeljati v knjižnico.

Naj se ob koncu spet vrnem k svojemu staremu bibliotekarju, ki se pogovarja kot skoraj enakovreden sobesednik z daljnimi velikani duha. Prepričan sem, da bo prav on, če se bo zavedel, kako zelo hudo je, če preidejo »najlepša leta, ne da bi bila ožarjena z mislimi, idejami in čustvi velikih mojstrov umetniške besede«, rad preizkusil vse oblike, ki ga bodo približale neprebujenemu bravcu, še več, iskal bo zaveznikov povsod in našel morda tudi nova, uspešna pota.

DELO Z BRAVCEM V LJUDSKI KNJIŽNICI

ZDENKA SMOLE

Te misli o ljudskem knjižničarstvu in našem današnjem bravcu hočejo biti le povsem preprosta opazovanja iz knjižničarjeve dnevne delovne prakse; njihov namen bi bil pravzaprav do